છોડમાં પોષક તત્વોની ઉણપના ચિન્હો અને નિયંત્રણઃ

અ.નં.	પોષક તત્વો	ઉણપના ચિન્હો	નિયંત્રણ
૧.	 Nitrogen deficiency in Cotton **નાઈટ્રોજન** Nitrogen deficiency in Maize	➢ છોડના નીચેના જૂના પાન પીળા પડે ➢ છોડના મુળ નબળા અને રાતા બદામી રેગના દેખાય ➢ ધાન્ય પાકોમાં ફુટ ઓછી જોવા મળે ➢ આખો છોડ આછા લીલા રંગનો જોવા મળે ➢ છોડ વહેલો પરિપકવ થાય ➢ વિષમપરિસ્થિતિમાં પાન બળેલ હોય તેવા દેખાય	➢ જમીન ચકાસણી રીપોર્ટ મુજબ ➢ જમીનમાં નાઈટ્રોજન યુકત ખાતર આપવું ➢ છોડ પર ૧ થી ૨ ટકા યુરીયાના દ્રાવણનો છંટકાવ કરવો ➢ જમીનમાં સેન્દ્રિય ખાતર આપવું.
૨.	 Phosphorus deficiency in Wheat **ફોસ્ફરસ** Phosphorus deficiency in Cotton	➢ છોડના નીચેના જુના પાન કાંસા જેવા રતાશ પડતા બદામી રંગના દેખાય અથવા પાન પર જાંબુડીયા રંગની ઝાય જોવા મળે ➢ છોડના પાન અને થડ આછા જાંબુડીયા રંગના (Purple) જોવા મળે ➢ પાન સાંકડા અને છોડના થડ સાથે લઘુકોણ બનાવતા ઉભા જોવા મળે ➢ વિષમપરિસ્થિતિમાં પાન ન કાળાશ પડતા રાતા દેખાય અને પાનના પાછળના ભાગમાં લાલ ડાઘા પડેલ જોવા મળે ➢ છોડના નીચેના પાન ઘેરા લીલા રંગના જોવા મળે ➢ બટાટામાં થતો ભભલસ્ટી લીઝન્સભભ રોગ ફોસ્ફરસની ઉણપથી થાય છે	➢ જમીન ચકાસણી રીપોર્ટ મુજબ ➢ જમીનમાં ફોસ્ફરસયુકત રાસાયણીક ખાતર આપવુ દા.ત. સુપર ફોસ્ફેટ ➢ ફોસ્ફરસ ફ્વ્ય (પીએસએમ) સુક્ષ્મ જીવાણુ ની બીજ માવજત આપવી. ➢ જમીનમાં સેન્દ્રિય ખાતર આપવું.

અ.નં.	પોષક તત્વો	ઉણપના ચિન્હો	નિયંત્રણ
૩.	 Potash Deficiency in Groundnut **પોટાશ** Potassium deficiency in Rice	➢ છોડના પાનની કીનારી રતાશ કથ્થાઈ બદામી (Brown) રંગની જોવા મળે અને પાન સુકાઈ જાય તથા જૂના પાનના અગ્ર ભાગની કિનારીથી પાન સફેદ, પીળુ અથવા ત્રાંબીયા ટપકાં અને પટ્ટા જોવા મળે ➢ પાન પર શિરાઓ વચ્ચે સફેદ પીળા ધાબા જોવા મળે ➢ છોડના નીચેના પાન કથ્થાઈ બદામી (Brown) રંગના જોવા મળે ➢ ટોચ અને કિનારી નીચે તરફ વળેલી જોવા મળે ➢ છોડના મુળ પાતળા અને બદામી રંગના જોવા મળે	➢ જમીન ચકાસણી રીપોર્ટ મુજબ ➢ જમીનમાં પોટાશ યુકત રાસાયણીક ખાતર આપવુ દા.ત. મ્યુરેટ ઓફ પોટાશ આપવુ. પરંતુ ડુંગળી જેવા પાકમાં સલ્ફર ઓફ પોટાશ આપવુ. ➢ જમીનમાં સેન્દ્રિય ખાતર આપવું.
૪.	 Calcium Deficiency in Onion **કેલ્શિયમ** 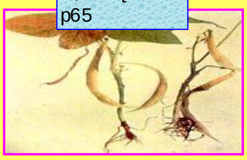 Calcium Deficiency in Bean	➢ પાનની દાંડલી વળેલી જોવા મળે અને ખરી પડે ➢ છોડના ટોચના નવા પાન પીળા દેખાય તથા પાનની ટોંચ કળી આકારની થાય અને પાનની કિનારીઓ બળેલી જોવા મળે ➢ ઉગતી કળી ખરી પડે છે. ➢ છોડ બટકો રહે. ➢ છોડની અગ્રકલિકાનો વિકાસ રૂંધાય છે.	➢ જમીન ચકાસણી રીપોર્ટ મુજબ ➢ જીપ્સમ પાયાનાં ખાતર તરીકે આપવુ. ➢ જમીનમાં સેન્દ્રિય ખાતર આપવું.

અ.નં.	પોષક તત્વો	ઉણપના ચિન્હો	નિયંત્રણ
૫.	 Magnesium deficiency in Cotton મેગ્નેશિયમ 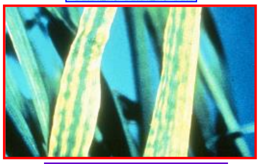 Magnesium deficiency in Wheat	➢ છોડના નીચેના ભાગના જુના પાનની નસો વચ્ચેનો ભાગ પીળો જોવા મળે જે પાછળથી રતાશ કલરનો દેખાય તથા નસો લીલી દેખાય ➢ પાન વહેલા પરિપકવ થાય તથા પાન જલ્દીથી તુટી જાય ➢ કપાસ જેવા છોડના નીચેના પાન રતાશ પડતા જાંબુડિયા રંગના થઈ ધીમે ધીમે બદામી રંગના દેખાય	➢ જમીન ચકાસણી રીપોર્ટ મુજબ ➢ ૧ ટકા મેગ્નેશિયમ સલ્ફેટના છોડ પર છંટકાવ કરવો. ➢ મેગ્નેશીયમ સલ્ફેટ પાયાનાં ખાતર તરીકે આપવું. ➢ જમીનમાં સેન્દ્રિય ખાતર આપવું.
૬.	 Sulphur deficiency in Cotton સલ્ફર (ગંધક) Sulphur deficiency in Maize	➢ છોડના બધા પાન આછા લીલા રંગના જોવા મળે ➢ છોડના ઉપરના કુમળા પાન પીળા રંગના જોવા મળે તથા પાનની શીરાઓ પણ પીળી દેખાય ➢ છોડ બટકો રહે અને થડ પાતળુ જોવા મળે	➢ જમીન ચકાસણી રીપોર્ટ મુજબ ➢ નાઈટ્રોજન અને ફોસ્ફરસ તત્વોની પૂર્તિ ગંધક ધરાવતા રાસાયણિક ખાતરો જેવાકે એમોનીયમ સલ્ફેટ કે સીંગલ સુપર ફોસ્ફેટ વડે કરવી. ➢ જમીન ચકાસણી આધારે હેકટરે ૨૦-૪૦ કિ.ગ્રા./ગંધક આપવું. ➢ જમીનમાં સેન્દ્રિય ખાતર આપવું.

અ.નં.	પોષક તત્વો	ઉણપના ચિન્હો	નિયંત્રણ
૭.	QJ/ IPH TGp65 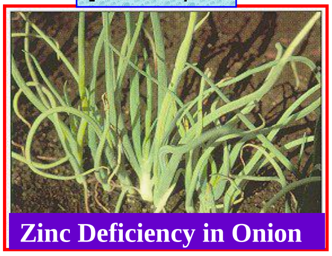 Zinc Deficiency in Onion **જસત** SSF; PPH TGp65 Zinc deficiency in Cotton	➢ છોડના ઉપરના કુમળા પાન આછા પીળા રંગના દેખાય તથા પાન પર કાટ જેવા ડાઘા દેખાય ➢ પાન ની કિનારી ઉપરની તરફ વળેલી જોવા મળે ➢ પાન જાડા અને બટકણા દેખાય ➢ છોડના પાન ઝુમખામાં આવે ➢ પાન આછુ સફેદ અને તેના પર તપખીરીયા રતાશ (Rusty brown) રંગના ડાઘા જોવા મળે ➢ ડાંગરનો ખેરા રોગ તથા કપાસ અને ફળોનો લઘુપર્ણ રોગ જસતની ઉણપથી થાય છે	➢ છોડ પર ૦.૫ ટકા ઝીંક સલ્ફેટને ૦.૨૫ ટકા ચુનાના પાણીમાં ઓગાળી પાક પર છંટકાવ કરવો. <u>**અથવા**</u> ➢ જમીનમાં ૨૫ થી ૫૦ કી.ગ્રા./હેકટર ઝીંક સલ્ફેટ આપવું. ➢ જમીનમાં સેન્દ્રિય ખાતર આપવું.
૮.	SSF; PPQ[IhGp65 Manganese deficiency in Cotton **મેંગેનીઝ** 3pPPQ[IhGp65 Manganese deficiency in Wheat	➢ છોડના કુમળા પાન પીળા દેખાય તથા પાન ની નસો ઘાટી લીલી જોવા મળે અને નસો વચ્ચેનો ભાગ પીળો દેખાય ➢ વચ્ચેના પીળા પાન પર રતાશ પડતા તપખરીયા રંગની ભાત અને વની નાનામાં નાની શીરા લીલી દેખાય ➢ ઓટમાં જોવા મળતો ગ્રેસ્પીક, વટાણામાં જોવા મળતો માર્શસ્પોટ તથા શેરડીમાં જોવા મળતો પહલા બ્લાઈટ (Phala blight) રોગ મેંગેનીઝની ઉણપથી જોવા મળે છે.	➢ ૦.૬ ટકા મેગેંનીઝ સલ્ફેટને ૦.૩ ટકા ચુના ના નિતર્યા પાણીમાં ઓગાળીને દ્રાવણનો છોડ પર છંટકાવ કરવો. ➢ અથવા ➢ જમીનમાં ૮૦ કી.ગ્રા./ હેકટર મેંગેનીઝ સલ્ફેટ આપવ ➢ જમીનમાં સેન્દ્રિય ખાતર આપવું.

અ.નં.	પોષક તત્વો	ઉણપના ચિન્હો	નિયંત્રણ
૯.	 લોહ Iron Deficiency in Soyabean	➢ છોડના ઉપરના કુમળા પાન પીળાશ પડતા ફીકકા રંગના જોવા મળે ➢ પાનની આંતર શીરાનો ભાગ પીળો દેખાય તથા ધોરી નસો (શીરાઓ) લીલી જોવા મળે પાન પર વિશિષ્ટ ડાઘા પડતા નથી ➢ વિષમ પરિસ્થિતિમાં પાનની ધાર એટલે કિનારી તથા ટોચ બળી જાય છે અને ઘણા સંજોગોમાં પાન સફેદ જોવા મળે	➢ છોડ પર ૧ ટકા ફેરસ સલ્ફેટને (હીરાકસી) અને ૦.૧ ટકા સાઈટ્રીક એસીડ (લીંબુના ફૂલ) પાણીમાં ઓગાળી છંટકાવ કરવો **અથવા** ➢ જમીનમાં ૧૦૦ કી.ગ્રા./ હેકટરે ફેરસ સલ્ફેટ આપવું ➢ જમીનમાં સેન્દ્રિય ખાતર આપવું.
૧૦.	 Boron Deficiency in Cauliflower બોરોન Boron Deficiency in Potato	➢ છોડના ઉપરના કુમળા પાન ઝીણા રહે છે તથા ઉગતી કળીની આજુબાજુના પાન નિલવર્ણા સોયા જેવા પોચા જોવા મળે ➢ પાન જાડા રહે, બરછટ થાય ➢ પાનની ટોચ અને ધાર બળવા લાગે ➢ કુપળ ખરી પડે, ➢ સુગરબીટમાં હર્ટરોગ, કોબીમાં હોલો સ્ટેમ, તમાકુમાં ટોપ સીકનેશ, રજકામાં પીળીયો રોગ તથા લીંબુ વર્ગમાં કઠણ ફળો થવા જે બોરોનની ઉણપથી થાય છે.	➢ ઉભા પાકમાં ૦.૩ % બોરીક એસીડ અથવા બોરેક્ષ ફવણનો પાક પર છંટકાવ કરવો. **અથવા** ➢ જમીનમાં ૫ થી ૧૦ કી.ગ્રા./ હેકટર બોરેક્ષ પાયાના ખાતર તરીકે આપવું. ➢ જમીનમાં સેન્દ્રિય ખાતર આપવું.

અ.નં.	પોષક તત્વો	ઉણપના ચિન્હો	નિયંત્રણ
૧૧.	 Copper deficiency in Wheat તાંબુ (કોપર) Copper deficiency in Citrus	➢ છોડના ઉપરના પાનની ટોંચ સફેદ રંગની સુકાયેલી જોવા મળે. ➢ આછા પીળાશ પડતા લીલા પાન દેખાય ➢ પાનની આંતરશીરાનો ભાગ પીળો દેખાય ➢ પાન ચીમળાઈને વળી ગયેલુ જોવા મળે તથા પાન જલ્દીથી તુટી જાય અને ખરી પડે. ➢ લીંબુમાં જોવા મળતો ગુંદરીયો (Gummosis) તાંબાની ઉણપથી થાય છે	➢ ૦.૪ ટકા કોપર સલ્ફેટને ૦.૨ ટકા ચૂના ના પાણીમાં ઓગાળી પાક પર છંટકાવ કરવો **<u>અથવા</u>** ➢ જમીનમાં ૫ થી ૧૦ કી.ગ્રા./ હેકટર કોપર સલ્ફેટ આપવુ. ➢ જમીનમાં સેનિદ્રીય ખાતર આપવું.
૧૨.	મોલીબ્ડેનમ Molybdenum Deficiency in Cauliflower	➢ પાનની કીનારી અંદર તરફ વળેલી જોવા મળે ➢ ચાબુક જેવો પાનનો અગ્ર ભાગ જોવા મળે ➢ પાન કોકડા વળી ગયેલુ જોવા મળે ➢ પાન પર ભુખરા ચકામાં દેખાય અને અસરગ્રસ્ત ડાળી નીચે ગુંદરીયો ચીકણો રસ ઝરે. ➢ લીંબુ વર્ગમાં પીળીયા ટપકાનો રોગ તથા વટાણામાં "સ્કેલ્ડ" નો રોગ મોલીબ્ડેનમની ઉણપથી જોવા મળે છે.	➢ ૦.૧ ટકા સોડીયમ મોલીબ્ડેટ અથવા એમોનીયમ મોલીબ્ડેટનો પાક પર છંટકાવ કરવો અથવા જમીનમાં ૧.૮ કી.ગ્રા./ હેકટર એમોનીયમ મોલીબ્ડેટ આપવુ.
૧૩.	કલોરીન Chloride deficiency in Wheat	➢ પાન પીળા પડે તથા છોડ સફેદ દેખાય.	➢ જમીનમાં પોટેશિયમ કલોરાઈડ આપવુ.

પોષક તત્વોની ઉણપ સહેલાઈથી વર્તાય તેવા દર્શક પાકો

તત્વ	દર્શક પાકો
નાઈટ્રોજન	ઘઉં, જુવાર, બાજરી
ફોસ્ફરસ	મકાઈ, જુવાર, ચણા
પોટાશ	મકાઈ, ઘઉં, સોયાબીન
ગંધક	તેલબિયા પાકો, વાલ, મકાઈ
કેલ્શીયમ	કોબી ફલાવર, કોબી
મેગ્નેશીયમ	બટાટા
જસત	જુવાર, ઘઉં, ડાંગર, મકાઈ,કપાસ, સોયાબીન, ડુંગળી, લીંબુ, સંતરા, ગ્રેપફ્રૂટ
લોહ	જુવાર, કોબી, ફલાવર, ટમેટા, લીબું અને બાગાયતી પાકો
મેગેનીંઝ	મકાઈ, ઘઉં, ડાંગર, સોયાબીન, મૂળા, વાલ, વટાણા, ડુંગળી, ગાજર, શેરડી, સુગરબીટ, લીંબુ, દ્રાક્ષ
તાંબુ	મકાઈ, ઓટ, ઘઉં, જવ, કોબીજ, ફલાવર, કાકડી, તૂરીયા, ડુંગળી, ટામેટા, બીટરૂટ, તમાકુ, લીંબુ, સંતરા, ગ્રેપફ્રૂટ
બોરોન	રજકો, સુગરબીટ, કોબી, ફલાવર, બટાટા, લીંબુ, દ્રાક્ષ
મોલીબ્ડેનમ	ચોળા, કોબીજ, કોબીફલાવર, કાકડી, રજકો, બરસીમ, સુગરબીટ, લીંબુ